

Ders 18

Demokrasi ve Katılım: Rousseau, Eşitsizlik Üzerine Söylev

8 Kasım 2006

Prof. Steven Smith: Umarım herkes Rousseau'nun tavsiyesine uymuş ve dün, bağımsız bir devletin vatandaşları olarak haklarını kullanmıştır. Umarız öyledir. Öncelikle bugün dersimizin Rousseau üzerine olan bu bölümü için vermiş olduğum okumayla alakalı, size bir özür borçlu olduğumu belirterek başlamak istiyorum. Bu okuma ders için zorunlu kıldığım ancak sevmediğim tek kaynaktır. Peki, o zaman neden bu kaynağı önerdim? Şöyle açıklayabilirim ki *İkinci Söylev*; yani *Eşitsizlik Üzerine Söylev* ile *Toplum Sözleşmesi*'ni okumuş olmamızı istiyordum ve bu kaynak her ikisini de aynı ciltte barındıran tek kaynaktı, dolayısıyla okumaları iki ayrı kitaptan vermemiş oldum. Bu nedenle, size olan maliyetini de düşük tutmuş olmak adına dışımı sıktım ve çok da sevmediğim bu baskıdaki çeviriyi belirledim. Bundan çok daha iyi bir baskı bulunmaktadır. Bu kitap, Cambridge Bluebook serisi olarak bilinen, Gourevitch'in çevirdiği ve derlediği iki ciltten biridir. Eğer aranızda Rousseau üzerine daha ileri düzeyde çalışmak isteyenler varsa, kuşkusuz ki bu baskıyı alacaktır; *İkinci Söylev* ve *Toplumsal Sözleşme*'nin daha iyi çevirileri, daha iyi notlar, vesaire... Ayrıca ilgilenenler için şunu da eklemeliyim; Rousseau'yu çok önemli hale geldiğine karar verdiğim için gelecek yıl tamamen Rousseau üzerine lisans düzeyinde bir seminer dersi açmaya karar verdim. Doğrusu Rousseau bir ders döneminin tamamında eserlerini çalışmaya geçecek olan bir avuç yazardan, siyaset felsefecisinden, biridir. Gelecek yıl yapmak istediğim de budur. Dolayısıyla aranızdan herhangi birisi virüsü, Rousseau virüsünü kaptıysa, gelecek yıl Rousseau'yu daha fazla kaynak ile, daha ayrıntılı işleyeceğiz. Bunu da söyledikten sonra, bugün çok çok önemli bir düşünür ve yazar olan Rousseau'dan bahsedeceğim.

Rousseau'nun düşüncesini anlatmaya başlamanın çok sık rastlanan bir yolu, onun liberalizmin, bundan daha sonra detaylıca bahsedeceğim John Locke'un ifade ettiği mülkiyet ve haklar temelli toplumun eleştirisini yaptığını iddia etmektir. Fakat bence Rousseau'yu Locke'çu liberalizmin eleştirmeni olarak görmek son derece dar görüşlü ve haksızcadır. Rousseau liberal toplumun değil eski rejimin bir ürünüdür. Mutlakiyet çağının sembolü olan Güneş Kral XIV. Louis'nin ölümünden iki yıl önce, 1712'de

doğmuştur ve Fransız İhtilali'nden yaklaşık on yıl önce, 1778'de ölmüştür. Yani Fransa'da ve Kıta Avrupa'sında mutlakiyetin çöküş döneminde yaşamıştır. Rousseau kesinlikle bir geçiş döneminde yaşadığının farkındaydı ancak sonrasında tam olarak ne olacağı konusu ona göre de hiçbir şekilde açık değildi. Bunu siz de fark edeceksiniz ki, yazdıklarını tamamen gelecek olan yeni bir tarihsel ve siyasal evrede etkili olmayı bekleyen birinin tutkusu ve gücüyle yazmıştır ve etkili olmuştur da. Rousseau İsviçreliydi. Fransız değildi, İsviçreliydi ve en önemli yapıtlarının çoğuna imzasını doğduğu şehirden dolayı “*citoyen de Geneve*”, yani “*Cenevre Vatandaşı*” olarak atmıştır. Rousseau yerel otoritelerle arası açıldığı için ailesini terk etmek zorunda kalan bir zanaatkârın oğludur. Genç Rousseau bir gravürçünün yanında çıraklık yapmış ancak 16 yaşına geldiğinde Cenevre'den tamamen ayrılmış, kaçmıştır. Sonraki on altı yıl boyunca ise deyim yerindeyse başıboş ve hovarda bir yaşam sürmüştür; birbirinden farklı; müzik öğretmenliği ve kâtiplik gibi birçok çeşitli iş ve ayrıca Venedik'teki Fransız konsolosunun sekreterliğini yapmıştır. Ayrıca kendisinden çok daha yaşlı ve zengin bir kadının sevgilisiydi de.

Rousseau 1744'de Paris'e yerleştikten sonra, onu hızla bir edebi şöhrete kavuşturan *Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylev* adlı ilk ve oldukça kısa olmasına rağmen önemli makalesini 1750'de yayınlıncaya kadar birkaç yıl Paris edebiyat sahnesinin kıyısında kıt kanaat bir yaşam sürmüştür. Onun ismini duyuran bu eser *İlk Söylev* olarak geçmektedir. Bu çalışmayı beş yıl sonra 1755'de, bugün okumaya başlayacağımız, çoğu zaman basitçe *İkinci Söylev* olarak adlandırılan *Eşitsizliğin Kökenleri Üzerine Söylev* izlemiştir. Daha sonra aynı yılda, 1762'de hem *Toplum Sözleşmesi* hem de siyasal eğitim üzerine olan başyapıtı *Emile* ya da *Eğitim Üzerine* yayımlanmıştır. Bu arada bu süre zarfında Rousseau'nun resmi bir nikâh olmadan beraber yaşadığı bir kadından beş çocuğu olmuştur ve hepsini de yetimhaneye bırakmıştır. Bahsettiğim bu eserler yazdıklarının sadece küçük ama çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Rousseau aynı zamanda zamanının en iyi satanları arasında bulunan *La Nouvelle Heloise* adlı bir romanın da yazarıdır. Söz konusu roman kendi fikirlerinin birçoğunun da incelenmesine yardımcı olan felsefi bir romandır. Ayrıca XV. Louis'nin huzurunda sahnelenen *Le Devin du Village* isimli operanın bestecisidir.

Rousseau ayrıca birçok önemli ve ilginç otobiyografi de yazmıştır. Bunlardan en bilineni St. Augustine'in eseriyle aynı adı taşıyan *İtiraf*'dir. Bir diğer otobiyografisi

diyalog şeklinde yazdığı *Rousseau Juge de Jean Jacques*'dir. Bu kitabında Rousseau, kendisini iki farklı kişiye, Rousseau ve Jean Jacques'a bölerek, bir iç hesaplaşmaya tabi tutmuştur. Rousseau çok sayıda ve felsefi, edebi ve siyasi temalı olmak üzere çeşitli türlerde eserler vermiştir. Değişik anayasal projelerin de yazarıdır. Döneminin birçok devlet başkanı kendisine danışmış ve Polonya ve küçük ada ülkesi Korsika için anayasa yazmıştır. Korsika için Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde 'Avrupa'da büyük şeylerin beklenebileceği tek yer' ifadesini kullanmıştır. Haksız da değildir, bir iki kuşak sonra ünlü bir Korsikalı, evet, kim tamamlayacak? Kimden bahsediyorum sizce? Napolyon, elbette. Haklı olduğunu söyleyebilirsiniz değil mi? Generalin iradesini genel irade ile değiştirmiştir fakat o Rousseau'ydu değil mi?

Rousseau'nun katkılarının doğası insanları şaşkına çevirmektedir. Neye inanmıştı? Neyi savunmuştu? Yazdıkları neyi temsil ediyordu? Kendisi eserleri Fransız İhtilali'nin radikal safhalarına ilham veren bir devrimci miydi? Ufak bir örnek, hatırlayın, muhtemelen hepiniz duymuşsunuzdur, *Toplum Sözleşmesi*'nin başlangıç cümlesi: "insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur." Onun Sparta ve Roma'nın sert siyasal ahlakına bu referansı ve iktidarın tek meşru kaynağı olarak insanların toplu kapasitelerini görmesi, bunların hepsi, etkisi bugüne kadar gelen 18. yüzyılın devrimci politikasına zemin hazırlamıştır. Yani Rousseau bir tür tahrikçi ya da devrimci miydi? Ya da eserleri *İkinci Söylev*'de; *Eşitsizlikler Üzerine Söylev*'de görüldüğü gibi bizi toplumsal bağlarımızdan kurtarmayı mı hedefliyordu? Bu eserde Rousseau, İngiltere'de Wordsworth ya da Amerika'da Henry David Thoreau ile ilişkilendirilebilecek olan romantik bireyseliğin temellerini atıyormuş gibi görünmektedir. Rousseau'nun doğaya doğrudan atıfta bulunması ve aynı zamanda kırsal ve köy hayatının sadeliğine değer vermesiyle Tolstoy gibi yazarların da önünü açmış olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, İsrail kibbutzu gibi kırsal komünal ütopyacı hareketler de kendilerine özgü şekilde doğrudan Rousseau'nun soyundan gelirler.

Böylelikle benim Rousseau'nun eserleri konusundaki fikrim çok ve çeşitli etkilerinin olduğu yönündedir. Aydınlanma olarak bildiğimiz siyasal ve entelektüel hareketin hem başlamasına hem de tamamlanmasına yardımcı bulunmuştur. Rousseau bunu birçok şekilde mükemmeliyetin zirvesine çıkarmıştır; aynı zamanda aydınlanmanın da ağır bir eleştirmeni olmuştur. Aydınlanma çağına en büyük Fransız katkısı olan *Ansiklopedi*'nin editörü olan Diderot'nun yakın çalışma arkadaşıdır fakat sanat ve

bilimsel ilerleme fikrine toplulukların ahlaki yaşamını [olumsuz] etkileyeceği gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmıştır. Rousseau çok yönlü bir düşünürdür. Medeniye karşı vahşiyi savunmuş, elitin karşısında yoksulun ve mülksüzün tarafını tutmuş, ve asil oğul ve Cenevre vatandaşı olmayı ise zamanının Parisli entelektüeli olmaya tercih etmiştir. Peki, şimdi, Rousseau kimdir? Neyi savunmuştur? Bu, bugün biraz da olsa değinmek istediğim ve açıklamaya çalışacağım konudur.

İkinci Söylev; Eşitsizlikler Üzerine Söylev, birçok okurun gözünde Rousseau'nun en büyük eseridir. Açıkçası ben o kadar emin değilim ama birçok insan öyle olduğunu düşünmektedir. Bu eser 18. yüzyıl yazarlarının farazi tarih dedikleri türdendir. Yani bir tür felsefi tarih ya da tarihin felsefeyle yeniden inşasıdır, fakat geçmişte gerçekte ne olduğuyla ilgili değildir. Söz konusu tarih, olay ve tarihlerin değil, “insanların bugünkü durumlarına evrilmiş olmaları için ne olmuş olmalıdır”ın tarihidir. Rousseau eserine tarihin bizim üzerimizdeki etkisini rüzgârın ve fırtınaların Glaucus heykeli üzerindeki şekillendirici etkisine benzeterek başlamaktadır. Rousseau'ya göre tarih insan doğasını o kadar etkilemiştir ve değiştirmiştir ki, insan doğasının gerçekte nasıl olduğunu anlamak istediğimizde, bunu ancak düşünsel bir deney yardımıyla insan doğasını yeniden inşa ederek yapabiliriz.

Rousseau, İkinci Söylev ile... aman tanrım, aman... Tamam... Rousseau... İnsanın kendi şakasına gülmesi gerçekten çok kötü ama... Rousseau *İkinci Söylev* ile fizikçilerin ve kozmologların zamanında evrenin kaynağını ve kökenini bulmak için yaptıkları deneyleri karşılaştırmaktadır; sonuç olarak benzer bir şekilde, düşünsel deneylerle insan doğasının ilk haline ulaşmaya çalışmaktadır. Bu durum şöyle açıklanabilir; dünyanın nasıl oluştuğuna dair fiziksel ya da ampirik hiçbir kanıt yoktur. Rousseau'ya göre bu konuda sadece çevremizdeki birtakım somut verilere dayalı olarak mantıksal temeli olan tahminlerde bulunabilir, birtakım çıkarımlar ve varsayımlarda bulunabiliriz. Rousseau kitabının en etkileyici bölümlerinin birinde, ki bilirsiniz mantığa aykırı görünen ve zekice işlenmiş cümleler yazmakta üstüne yoktur, “hadi tüm gerçekleri bir tarafa bırakarak başlayalım, hadi gerçekleri bir tarafa bırakalım çünkü incelenen durum için hiçbir anlam ifade etmemekteler, bu konuda yapılan araştırma tarihsel gerçeklik sayılmamalıdır” “ancak sadece varsayımsal ve farazi düşünceler olarak sayılmalıdır.” Bir diğer ifadeyle, aslında Rousseau'nun anlatmaya çalıştığı şey, tarihi açıklamaya çalışmak, tekrar edecek olursak, mesela

belli fosil ya da iskelet kalıntılarında yola çıkarak jeologların bitki ve hayvan yaşamlarının gelişimini çıkarsaması gibi bir deneydir.

Fakat aynı zamanda, Rousseau kendi eserinden geçici, deneysel, ve varsayımsal olarak bahsederken sadece bazı tahminlerini şansa bırakırken, yani öyle yazmış, bulgularını sunuşundaki güvenin kesin tonu karşısında da şaşırıp kalmaktan kendinizi alıkoyamazsınız. Özellikle, kendisinden önceki hem antik hem de modern düşünürlerin araştırmalarını tartışır ve kesin olarak reddeder. “Tüm filozoflar” der “toplumun temellerini araştıran tüm filozoflar doğa durumuna dönme zorunluluğunu hissetmişlerdir ancak bunu hiçbiri başaramamıştır.” Fakat sonunda bu hazineyi tek başına kendisinin bulduğunu düşünmüştür: “İnsanoğlu!” der; “Hangi ülkeden olursan ol, düşüncelerin ne olursa olsun, kulak ver! Benim de okumayı düşünmüş olduğum tarih burada, masallar anlatan tarih kitaplarında değil, daima gerçekleri anlatan doğada!”. Bu gerçekten çok önemli bir cümledir. Rousseau der ki, ilk defa insan doğasının ve sivil toplumun tarihi ortaya çıkarılabilecektir. Kulak ver! “Senin tarihin burada, tarih kitaplarında değil, asla yalan söylemeyen doğada”, diyor ve böylece benimle doğrudan konuşan veya onun hakkında bir fikrim olan bir şey gibi görünüyor.

Bölüm 2. Rousseau'nun Doğa Durumu

Peki, Hobbes ve Locke'da da gördüğümüz bir kavram olan bu doğa durumu nedir? Rousseau'nun bu konuda bulduğu ve kendinden öncekilerin gözden kaçırdığını iddia ettiği şey nedir? Aslında birçok açıdan bunu zaten gördük. Zaten söyledim. Rousseau varsayımsal doğa durumuna atfen bu varsayımlı veya konjonktürel doğal durumu tespit edebilmek için kendinden önce gelenleri, özellikle de Hobbes ve Locke'u takip etmiştir ve birçok açıdan da Hobbes ve Locke'u da takdir etmiş ve onlara katılmıştır fakat bununla beraber onların doğa durumunu yeteri kadar ciddiye almadıklarını da düşünmüştür. Rousseau, bunun ne anlama geldiğini sorar gibidir. Doğayı, insan doğasını, doğa durumunu ciddiye almamızı mı istiyor? O halde doğayı ciddiye almak ne demektir? Tekrardan: Doğayı anlamak için bir düşünce deneyi yapmak gereklidir, tıpkı soğanın her bir tabakasını soyar gibi, neyin doğal olarak orada olduğunu bulabilmek için zamanın, tarihin, gelenek ve göreneğin etkisiyle elde ettiklerimizi soymalıyız. Bu nedenle de Hobbes doğal insana belli savaşçı özellikler atfettiğinde Rousseau bunun doğru olamayacağını düşünür.

Savaşlar ve savaflara yol açan tutkular ancak biz bir toplum içerisinde bulunduğumuzda savafla neden olabilir. Bu, doğal insan için söylenemez, çünkü doğal koşullarda bu tür toplumsal ilişkiler yoktur ve diyebilirsiniz ki, onun ifadesi John Locke için de aynıdır. Locke'un doğa durumunda bize yüklediği ussallık, azimlilik ya da açgözlülük gibi özelliklerin toplumsal edinimler olduğundan yakını Rousseau. Mülkiyet kişiler arasındaki sosyal ilişkileri; adalet ve adaletsizlik ilişkilerini icap ettirir ve doğal durumdaki insan sosyal bir hayvan değildir. Yani Rousseau'ya göre açıktır ki, insan doğası kendinden önceki düşünürlerin hayal ettiğinden çok daha yabancı ve gariptir. Doğal insanın durumu nedir? Rousseau okuyucularını insanın doğa durumundaki halinin insandan çok hayvana yakın olduğunu göstererek ele geçirmiştir. Hatta Rousseau, insan doğasını hayvan doğasına benzetmekten, insan doğasını ve bizi hayvansılaştırmaktan zevk almıştır.

Aristoteles'in "insan rasyonel bir varlıktır; konuşma ve düşünme yetisine logosa sahiptir" yaklaşımına Rousseau yine "yanlış" demiştir. Dil topluma dayanır, binlerce nesil boyunca gelişebilen bir şeydir, doğa durumundaki insana ait olamaz. İnsan doğası hayvan doğasından çok az farklıdır. Bunu özellikle dipnotlarında da göreceksiniz ki, Rousseau orangutanların ya da diğer türlerin bizim uzak atalarımız olduğu hikâyesinden pek hoşlanmıştır. Denilebilir ki, Darwin'den bir yüzyıl önce Rousseau'nun *İkinci Söylev*'inin başlığı kolayca "*Türlerin Kökenleri Üzerine*" olabilirdi. Birçok yönüyle evrimci biyolojinin kökenlerini Rousseau'da görebilmekteyiz. Diğer türlerle ortak olan özelliklerimize rağmen, ona göre bizi hayvanlardan ayıran iki temel özelliği belirtmiştir. Bunlardan birincisi özgür faaliyet dediği özgürlük özelliğidir. Özgürlüğü çok özel bir anlamda algılamaktadır. Bununla ilgili veya önemli bir bölüm okumama izin verin: "Tüm hayvanlarda" der Rousseau, "tüm hayvanlarda doğanın anlamlandırdığı ve doğanın ona gücünü yenilemesi ve ona zarar vermek isteyenlerden belli bir noktaya kadar kendisini koruyabilmesi için duyular verdiği ustalıkla yapılmış bir tür mekanizma vardır. Bu mekanizmanın insanlarda da bulunduğunun kesinlikle farkındayım." Bir diğer ifadeyle ona göre hayvanlar, fiziksel dürtüler, ihtiyaçlar ve isteklerin çalıştırdığı küçük makinelerdir. Bu insan denilen mekanizma için de geçerlidir ancak tek farkla; "hayvan mekanizmasının işleyişinde tamamen doğa egemenken, insan kendi mekanizmasının işlemesine katkıda bulunma özgürlüğüne sahiptir."

Peki, Rousseau insan özgürdür derken neyi kastetmiştir? Bu özgürlük fikri birçok yönden tanıdık gelmektedir, gerçekten de daha önce Hobbes ve Locke'un ifade ettiği gibi irade özgürlüğü, belli bir çeşit özgürlük doğal insana veya doğal toplum öncesi insana özgü müdür? Fakat Rousseau buna farklı bir şey de eklemiş gibi görünüyor. Hobbes ve Locke için özgürlük kısaca bir şeyi yapmayı tercih etme ya da etmeme ve bu süreçte çevremizdekilerin elinden herhangi bir müdahaleye maruz kalmama özgürlüğüdür. Rousseau'nun kendisi de buna inanmaktadır ama birçok açıdan bu tanıma bir şeyler eklemiştir: Aynı bölümde özgürlüğü mükemmelleştirilebilirlik *olgusu ya da özelliği* dediği şey ile bağdaştırmıştır. Özgürlükle mükemmelleştirilebilirliğin bağdaştırılması ne anlama gelmektedir? Mükemmelleştirilebilirlik Rousseau'ya göre neredeyse sınırsız türden bir değişime açıklık anlamına gelmektedir. Biz sadece şunu veya bunu yapma değil, şunu veya bunu olma özgürlüğüne de sahip olan bir türüz. Tam da bu değişime açıklığımız bizim zaman içindeki dönüşümümüzü açıklar. Bir diğer deyişle, bir tür olarak biz insanlar, şöyle kelimelere dökebilirsiniz ki, benzersiz şekilde belirlenmemiş olan bir türüz. Yani doğamız önceden ne olacağı ile sınırlanmış değildir, Rousseau'ya göre doğamız şartlar değiştikçe değişime ve adaptasyona açıktır. Yeni ve önceden kestirilemeyen birçok duruma uyum sağlayabilme yeteneğine sahibiz. Mükemmelleştirilebilirlik, yine Rousseau'ya göre bireysel değil türsel bir özelliktir.

Ve tekrardan, Hobbes ve Locke insan doğasının doğa durumundan, toplumsal duruma geçişinden sonra değişmediklerini iddia ederken, Rousseau insan doğasının zaman tünelinden geçerken sürekli değişime uğradığını iddia etmektedir. Tarihin bir dönemindeki insan ile bir başka dönemindeki insanın doğası birbirinden çok çok farklıdır. Bu ayırt edici ve sınırsız yeti aynı zamanda bizim tüm talihsizliklerimizin de kaynağıdır. Yani özelliğimizin özgürlük olduğunu söylediğinde ve özgürlüğü mükemmelleştirilebilirlik ile özdeşleştirdiğinde aslında mükemmelleştirilebilirlik ile kastettiği şey mutlaka bizi mükemmelleştiren şey değildir. Ayrıca ıstırap ve memnuniyetsizliğimizin temelinde de bunun olduğunu söyler. Birçok açıdan, bu kitaba başka bir başlık atmış olsaydı diyerek az önce bir öneri sunmuştum: “*Türlerin Kökenleri Üzerine*”, şimdi ikinci önerimi sunuyorum. Freud'dan önce Freud'un aslında Rousseau'nun insan türünün evrimi yaklaşımını bir ölçüde yeniden yazmasıyla oluşan “*Uygarlık ve Memnuniyetsizlikleri*” olabilirdi. Ancak Rousseau'ya göre mükemmelleştirilebilirlik ya da özgürlük insan doğasının tek özelliği değildir fakat

olduğumuz her şeyden, bir şekilde, sorumludur. Olduğumuz her şey bu değişime açıklığın sonucudur.

Mükemmelleştirilebilirliğe ve özgürlüğe ek olarak Rousseau'nun üzerinde durduğu bir diğer kavram kendisinin *pitie* dediği merhamettir. Burada, bir anlamda, en karakteristik haliyle Rousseau vardır. Ve bu noktada işte romantizmin kurucusu olan Rousseau dediğinizi duyar gibiyim. İnsan düşünen bir hayvan değildir, düşünen varlık, *logos*'a sahip olan varlık değildir, hisleri olan hassas bir yaratıktır. Rousseau merhametin orijinal doğamızın bir parçası olduğu konusunda birçok kanıt da ileri sürmüştür. Ona göre diğer türlerde de kendi türünden bir varlığın acı çekmesine katlanamama söz konusudur. Mesela hayvanlar kendi türlerinden bir hayvanın ölüsünün yanından geçmek istemezler. Bu durum Rousseau'ya diğer türlerde, hayvanlarda da doğal bir merhamet veya acıma özü olduğunu düşündürmekte gibi görünmektedir. Hiç tanımadığımız insanların acısıyla ağlamamız doğal bir duyarlılığımızın, hassasiyetimizin olduğunun kanıtıdır. Sinemada ağlamaktan zevk almıyor muyuz? Aranızda sinemada ağlayan var mı? Evet, hepimizin ağladığını düşünmüştüm. Hayali durumlar ve insanlar için bile. O filmi seyrettiğimizde, King Kong'a acımamış mıydık? Aslında hiç var olmamış ancak kaderi bizi bir şekilde etkileyen kurgusal bir varlık için üzülmedik mi? Rousseau aslında bunu tam anlamıyla anlamıştır. Rousseau'nun ifadesiyle, doğa insana gözyaşını insanoğlunun en hassas kalbe sahip olduğunun kanıtı olarak vermiştir.

“İnsan hassas bir varlıktır”, o kadar ki Rousseau buna dayanarak insanın doğası itibari ile iyi olduğunu da iddia etmiştir. İnsanın doğa durumundaki doğal iyiliği bir dereceye kadar başka türlerle paylaştığımız acıma veya merhamet özelliğinden kaynaklanmıştır. Neden Rousseau bu özelliği bu kadar çok vurguluyor? Çünkü bu onun için çok önemlidir. Denilebilir ki, Rousseau hislerimize ulaşmayı bize Dr. Phil'den ve bu konudaki binlerce kendine yardım uzmanları ve el kitapçıklarından çok daha önce öğretmiştir. Gelgelelim doğa durumunda insan hassas ve merhametlidir ancak toplum durumuna geçtiğinde, toplumsallaştığında ya da medenileştiğinde bu merhamet hissi kolayca daha güçlü tutkularca bastırılmıştır. Toplumsallaşmaya başladığımız anda başkalarına acıaktan ve merhamet etmekten vazgeçmeye başlıyoruz ve hesapçı ve çıkarıcı olmaya başlıyoruz demektir. Bencillik ve egoizm ise aklın gelişmeye başlamasıyla onun tarafından desteklenmiştir. Rousseau'dan aktaracak olursak, “bencilliği akıl doğurur ve kendi hakkında düşünme büyütür.”

Rousseau'ya göre, ussallığın gelişimi, değişik günahların gelişmesine yardımcı olarak yozlaşmayı arttırır, burada *İkinci Söylev*'in görevi, en azından retorik olarak amacı, birçok açıdan toplumsal yaşamın yapay, bozulmuş ve hesapçı benlikleriyle bozulmuş merhametli ve hassas doğamızı iyileştirmektir. Şu durumda, onu okuyan herhangi bir kimse, Rousseau'nun söylediklerinde ciddi bir gerçeklik payı olmadığını düşünebilir mi?

Rousseau'ya göre doğa durumuna ya da bir tür sivil toplum öncesi masumiyet çağına geri dönüş mümkün müydü? Bunu söylediği sık sık düşünölmüştür. Voltaire "*İkinci Söylev*" i yazdığında—değil tabii—okuduğunda şunu söylemiştir; "herhalde bizi yabanilere döndürmek için hiçbir zekâ bu kadar çok zorlanmamıştır." Evet, bu zekice ama gerçekten haklı olduğunu söyleyemem. Voltaire herhalde Rousseau'dan 150 yıl önce Fransız yazar Montaigne, Michel de Montaigne'in *Yamyamlar Üstüne* adlı denemesinde Brezilya sahilinde yaşayan yerlileri kendi görüşüne göre asıl vahşi ve barbar olan Avrupalı kâşiflere göre daha saygıdeğer olduğunu yazdığını biliyordu. Michel ---pardon—Montaigne yazısını "*Yamyamlar Üstüne*" şeklinde başlıklandırırken, Brezilya sahilinin yerlilerini mi yoksa Avrupalı kâşifleri mi kastettiği tartışmaya açıktır. Montaigne de tıpkı Rousseau gibi, hatta ondan 150 yıl önce, vahşiliği övmüş ve onları kendi döneminin kana susamış Avrupalıları ile karşılaştırmıştır. Bu arada Rousseau bu denemeyi okumuş ve çok etkilenmiştir, kısa bir denemedir, fırsatınız olursa mutlaka okuyun. Her neyse, Rousseau'ya göre medeni insanın doğa durumuna ya da toplumsallık öncesine geri dönmesi artık bir seçenek değildir. Dipnotların birinde, ki dipnotları okumanızı şiddetle tavsiye ederim, kitabında çok önemli dipnotlar bulunmaktadır, Rousseau şunları yazar: "ya sonra? Toplamları mı yok etmeliyiz, ormana dönüp ayılarla mı yaşamaya başlamalıyız?" "Sonuç" der "düşmanlarımda bir sonuç, onları geri çekilmenin utancıyla bırakmaktansa beklemeyi tercih ederim." Yani, hayır, yani bunu yapamayız der Rousseau. Bunu yapamayız. Bizim için artık doğa durumuna dönüş, evcil bir hayvanın vahşi doğaya dönmesi gibi, imkânsızdır. Hem onlar hem de biz öz savunma içgüdümüzü kaybetmiş bulunmaktayız. Diğerlerine olan bağımlılığımız yani toplumsallık içerisinde uzun süren ilişkilerimiz sonucunda bu içgüdümüz körelmiştir. Bu koşullarda doğa durumunda bir gün bile yaşamamız olanaksızdır. Eğer doğa durumuna dönmemiz imkânsızsa, haliyle tek çıkar yol, toplum içerisinde devam etmektir. Toplumda nasıl yaşamamız gerektiğine geçmeden önce Rousseau bize "medeni" insanın nasıl ortaya

çıktığı, yani doğadan kültüre ya da doğadan topluma geçişin gerçekte nasıl olduğunun hikâyesini anlatmak ister

Bölüm 3. Uygarlık ve Mülkiyet: İnsan Nasıl Doğadan Topluma Geçiş Yaptı?

Rousseau'nun bu hikâyeyi tek bir sözcük; mülkiyetle açıkladığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. *İkinci Söylev*'in ikinci bölümü şu cümleyle başlar: “Bir toprak parçasının etrafını çevirip ‘burası bana aittir’ diyen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulan ilk kişi uygar toplumun kurucusu olmuştur.” Locke buna kesinlikle bazı yönlerden katılırdı ama Rousseau şöyle devam eder: “Eğer birisi o kazıkları yerinden söküp veya arkı doldurup bu sahtekarı dinlemeyin diye haykırsa idi insan ırkının karşılaştığı bunca suç, cinayet, savaş, bu kadar sefalet ve vahşet engellenebilirdi.” “Dünyanın nimetlerinin herkese ve dünyanın ise hiç kimseye ait olmadığını unuttuysan, kendini kaybetmişsin demektir.” Bu noktada Locke' a karşı tepki geliştirdiği göze çarpmaktadır. Rousseau'nun komünist olmadığı ama bu ifadeyle Karl Marx'a da çok benzediğini not etmek gerekir. Komünist değildi çünkü hiçbir zaman özel mülkiyetin kaldırılmasını ya cazip bulmamıştır ya da Platon ya da Marx gibi ortak mülkiyeti savunmamıştır. Eklemek gerekir ki bildiğim kadarıyla kimse sınıf konusunda Rousseau'dan daha iyi bir gözlemci değildi. Aynı zamanda devlete atfedilen özel mülkiyetin koruyucusu ya da, insanların yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını sürdürebilmeleri için minimum düzeyde müdahaleci olması durumunu da oldukça sorunlu bulmuştur. Rousseau, eski şehir devleti (*polis*) ya da eski cumhuriyet gibi daha klasik bir yönetim algısına dikkat çeker ki bunlarda politikanın, başka şeyler dışında mülkiyetin koruyuculuğu ve ezici eşitsizliğin giderilmesini gözetmek görevi vardır. Rousseau'nun ilk Söylevi olan *Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylev*'den yapılacak bir alıntı, birçok yönden her şeyi ifade etmektedir : “Eski politikacılar” der “sadece ahlak ve erdemden bahsederdi, bugünküler ise sadece ticaret ve paradan bahsediyorlar” bu tam da Rousseau'nun şikâyetçi olduğu bir konudur. Ona göre toplumsal erdemler ve vatandaşlık konuları artık konuşulmamaktadır.

Daha birkaç gün öncesindeydi, Locke'un görüşlerini hatırlıyorsunuzdur: mülkiyet edinimi ile herkes daha iyi olacaktır. Locke'un ünlü kaidesine göre, İngiltere'de gündelikçi bir işçinin barınma, beslenme ve giyinme ihtiyaçlarını karşılama olanağı Amerika'da bir kraldan daha fazla idi. Rousseau da sadece ekonomik bir bakış

açısından buna kesinlikle hak vermiştir. Fakat ekonomik bir bakış açısı sadece yüzeysel bir anlayış sağlar. Rousseau Avrupalı kralın ya da gündelikçi işçinin materyalist bağımlılığındansa, yerli Amerikalıların yaşam tarzındaki erdemden, onların bağımsızlığından çok daha fazla etkilenmiştir. Dipnotlarda da göreceksiniz ki Rousseau yerli insanların, İzlandalıların, Grönlandlıların, ve Hotantoların asimile edilmesi güç karakterlerinden, Avrupa'nın din ve geleneğinin onları asimile etmesini reddetmelerinden son derece etkilenmiştir. “Bağımsızlıklarını” ona göre, yerliler “bağımsızlıklarını çağdaş medeniyetin konforu ve lüksüne değişmemişlerdir.”

Yine dipnotlardan benim çok sevdiğim bölümlerden biri olan şu kısma bir göz atalım. Rousseau diyor ki: “Birçok ‘vahşi’ Paris’e, Londra’ya ve diğer şehirlere sıkça getirilmektedir. İnsanlar onlara zenginliğimizi, lüksümüzü, en kullanışlı ve ilginç hünelerimizi gösterme konusunda çok heveslilerdir. Fakat bunların hiçbiri onların ilgisini çekmemektedir, içinde az da olsa açgözlülük olan en ufak bir hayranlık uyandırmamışlardır. Tüm bunların arasından 30 yıl önce İngiltere’ye getirilen bir Kuzey Amerikalı kabile reisini hatırlamaktayım.” der ve devam eder: “ Bir hediye verip onu memnun etmek için gözlerinin önünden binlerce şey geçirdiler, fakat o hiçbirine itibar etmedi. Silahlarımızı ağır ve hantal buldu. Ayakkabılarımız ayağını incitti, kıyafetlerimiz ise onu sıktı. Her şeyi reddetti, en sonunda, sadece yün bir battaniyeyi omuzlarına atarak biraz mutlu olduğunun farkına varıldı. ‘En azından bunun işe yarayacağını kabul edersin’ dedi içlerinden birisi ve yerli cevap verdi “Evet, neredeyse bir hayvan derisi kadar iyi”. “Bununla birlikte”; diye devam eder Rousseau “ikisini de yağmurda giyseydi böyle demezdi.” Burada tekrardan Rousseau’nun erdem anlayışını görmekteyiz: Avrupalının çürüklüğü, bozulmuşluğu ve dayanıksızlığına karşı yerlinin gururlu bağımsızlığı.

Rousseau piyasa ekonomisi ve onu kollayan bir yönetimin bir yönüyle tüm toplumun iyiliğine olacağı gibi aynı zamanda toplumda, insanlar arasındaki eşitsizlikleri de artıracığı görüşünde idi. Bu Rousseau’nun isteksizce kabul ettiği bir değiş tokuştur, ki, Amerikalıların çoğu doğal Lockeçular olduğundan bu durumdan hoşnuttur. Medeniyetin ilerlemesinden ne kazandığımızdan etkilenmiş olmasından çok, deyim yerindeyse, ne kaybettiğimizden etkilenmiştir. Eşitsizliklerin artmasıyla daha hesapçı, cimri ve açgözlü olmaya zorlandık ve gerçekten de doğamızda bulunan acıma ya da merhamet daha güçlü hırsılara yenik düştü. Peki, doğamızdaki iyiliğe ve dürüstlüğe ne oldu? Doğa durumunda insan, Rousseau’ya göre, sadece kendisini düşünürken,

toplumsallaşmış medeni insan başkalarını da düşünmek zorunda idi, fakat biz son derece hesapçı ve çıkarıcı bir şekilde başkalarını ancak kendi amaçlarımıza araç olarak düşünebiliyoruz. Toplumsal bağlar, hatta toplumsal sözleşmenin kendisi bile iş ortaklıkları arasında bir anlaşma, yani en burjuva kurum olan bir sözleşmedir. Rousseau modern koşullarda doğal insanın bir burjuvaya dönüştüğüne inanmaktadır. Kendisi bu sözcüğü bu anlamda ilk kullananlardan biridir.

Locke'un rasyonel ve çalışkan insanı Rousseau'ya göre doğa durumundaki insana hiç benzemeyen sadece kendisini düşünen hesapçı bir burjuvadır. Bu, Roma ve Sparta'nın sadece kamusal sorumluluklarını ve kamusal iyiyi düşünen klasik vatandaş anlayışından da farklıdır. Burjuva arada bir şeydir. O, ne özsel iyiliğe sahiptir ne de siyasal anlamda orijinal ya da ani kahramanlığa ya da kendini fedaya. Kısacası modern insanımız bir tür hiçliğe dönüşmüştür, tıpkı Beatles'in şarkısında olduğu gibi; "insanlar hiçbir yerde, insan hiçbir yerde". Peki, nasıl oldu? Nasıl bu duruma geldik? Benim bir cevabım var aslında, ya da Rousseau'nun bir cevabı var: mülkiyetin doğuşu. Fakat bu sadece hikâyenin bir kısmı, gelecek hafta için hala çok önemli bir kısmı hatta daha önemli bir kısmını, nasıl böyle olduğumuzu anlatmak istiyorum. Her neyse, hepinize iyi hafta sonları dilerim. Unutmadan, Amerikan futbolu maçına gidin, Princeton'ı yeneceğiz.